

ՀՏԴ

Լրագրություն

ԼՐԱՏՎԱՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԱՐՏԱԴԱՏԱԿԱՆ ԵՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԼՂՀ-ՈՒՄ

Գ. Մարդյան

ԶԼՄ-ի իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների ընտրության հարցում միջազգային փորձն առաջնորդվում է այն սկզբունքով, որ հարկ է հայցվոր կողմին հնարավորություն ընձեռել նախքան դատարանում բողոքարկելը՝ դիմելու իրավունքները ոտնահարած մարմնի վերադասին կամ պետական լիազորված անկախ մարմնին¹: Այս պահանջները տեղ են գտել ԼՂՀ ՏԱ օրենսդրության մեջ, որովհետև մասնագիտական գործունեության ժամանակ լրագրողների իրավունքներն առավել հաճախ ոտնահարվում են տեղեկատվության ազատության հետ կապված իրավահարաբերություններում: «ՏԱ մասին» օրենքի 11-րդ հոդվածի համաձայն՝ սահմանվում է պաշտպանության երեք ձև.

ա) վերանայում վերադատության կարգով

բ) լիազորված պետական կառավարման մարմնի միջամտություն

գ) դատական կարգով:

Առաջին տարբերակը մամուլին հնարավորություն է տալիս խնդիրներ ծագելու դեպքում հարցը բողոքարկել պետական մարմիններում՝ ներքին ընթացակարգի համաձայն և նոր միայն դիմել պետական լիազորված անկախ մարմնին՝ օմբուդսմենին: «Օմբուդսմեն» բառը թարգմանվում է որպես ժողովրդի (կամ՝ ժողովրդական) պաշտպան, կիրառելի է նաև «հասարակական պաշտպան» ձևը: Տարբեր երկրներում տարբեր անվանումներ են նախընտրելի, այդ թվում՝ մարդու իրավունքների գծով լիազոր, հասարակական վերահսկիչ, խորհրդարանական կոմիսար և այլն: Ամենատարածվածը շվեդական «օմբուդսմեն» ձևն է, որին ընտրում են պետությունն ու հասարակությունը, և որի անկախ գործունեության համար ստեղծվում է համապատասխան օրենսդրական բազա: Օմբուդսմենը իրականացնում է գործադիր իշխանության գործունեության սահմանադրական վերահսկողություն, նպաստում է վարչական կամայականություններից քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության բարելավմանը և թուլացնում պետության ու քաղաքացու հարաբերություններում առկա լարվածությունը:

Արցախում «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» օրենքն ուժի մեջ է մտել 2005թ. մարտին: Պաշտպանի թեկնածությունը կարող են ներկայացնել ԼՂՀ նախագահը կամ պատգամավորները: Ըստ ԼՂՀ Սահմանադրության 119-րդ, 120-րդ և «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ԼՂՀ օրենքի 2-րդ հոդվածների՝ մարդու իրավունքների պաշտպանը

¹Դոյդյան Շ., ԶԼՄ և օրենսդրություն, «Ասողիկ» հրատ., Երևան, 2007, էջ 78:

անկախ և անփոփոխելի պաշտոնատար անձ է, որն իրականացնում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների և պաշտոնատար անձանց, պետական ծառայողների կողմից մարդու խախտված իրավունքների պաշտպանությունը և վերականգնումը: Մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտի նպատակն է աջակցել մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների օրենսդրական ապահովման կատարելագործմանը և ԼՂՀ օրենսդրության ներդաշնակեցմանը՝ միջազգային իրավունքի համընդհանուր սկզբունքներին ու նորմերին:

Պաշտպանին կարող է դիմել ցանկացած ֆիզիկական անձ՝ անկախ ազգությունից, քաղաքացիությունից, բնակության վայրից, քաղաքական և այլ հայացքներից ու գործունակությունից (ձերբակալվածներ, կալանավորվածներ, զինծառայողներ): Պաշտպանին դիմելու իրավունք ունեն նաև պաշտոնատար անձինք՝ ֆիզիկական անձանց իրավունքների խախտման դեպքում: Օմբուդսմենին բողոք ներկայացնելը կամ նրա միջամտությունը չի կարող հանգեցնել բողոք ներկայացնողի նկատմամբ քրեական, վարչական կամ այլ պատժամիջոցների կիրառման կամ որևէ խտրականության: Ինչ վերաբերում է պաշտպանի գործունեությանը միջամտելուն, ապա պաշտոնատար անձանց կողմից պաշտպանի լիազորությունների իրականացմանը խոչընդոտելը, պաշտպանին սպառնալը, վիրավորանք հասցնելը առաջացնում են պատասխանատվություն:

Խոսելով մարդու իրավունքների պաշտպանի որոշումների ազդեցության մասին՝ նկատենք, որ մարդու իրավունքների հարցերով զբաղվող մարմիններն ունեն հարկադրելու մեխանիզմներ, սակայն մարդու իրավունքների պաշտպանի առաջարկներն ավելի շատ խորհրդատվական բնույթ ունեն, այսինքն՝ իրավասու են առաջարկել համապատասխան պետական մարմիններին կարգապահական, վարչական տույժի ենթարկել կամ քրեական պատասխանատվության ենթարկել այն պաշտոնատար անձին, որի որոշումներով կամ գործողություններով խախտվել են մարդու իրավունքները և ազատությունները: Պաշտպանը կարող է դիմել հանրապետության նախագահին, օրենսդիր և գործադիր մարմիններին, որոնք իրենց լիազորությունների շրջանակներում նպաստում են օրինական որոշումների կատարմանը: Որպես իրավական գործառնություն կատարող մարմին՝ կարևոր նշանակություն ունի օմբուդսմենի քաղաքական և ֆինանսական անկախությունը:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից լրագրողների համար նպաստավոր միջավայրի լավագույն հատկանիշ է պետական պաշտոնյաների նկատմամբ մեղադրանք առաջադրելու լիազորությունը, որը թույլ է տալիս լրագրողներին իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով բողոքարկման այլ միջոցների չդիմել:

Մամուլի ազատության պաշտպանության նպատակով հայցվորը իրավասու է դիմել դատարանին, եթե պետական մարմիններում և լիազորված անկախ մարմնում բողոքն արդար և անկողմնակալ լուծում չի ստացել:

Իրավախախտումների դեպքում կարելի է դիմել դատարան՝ առանց պաշտպանության առաջին երկու ձևերին դիմելու: Նկատենք, որ արդար դատավարության իրավունքի պաշտպանությունից կարող են օգտվել բոլոր քաղաքացիները, այդ թվում լրագրողները: Առանձնակի կարևորություն ունեցող գործոն է դատական իշխանության հակակշռման միջնորդությունը, որը հնարավորություն է ընձեռում վերահսկելու գործադիր և օրենսդիր մարմինների գործողությունները, որպեսզի վերջիններս անօրինական ձևով չխոչընդոտեն լրագրողների իրավունքները գործադրելուն:

Հանրապետության մասշտաբով լրագրողական շահերը պաշտպանելու նպատակով նախադեպ չի գրանցվել՝ կապված հավատարմագրման, լրատվամիջոցի գործունեության դադարեցման, տեղեկատվության ազատության սահմանափակման հետ: Նման իրավախախտումների առկայության դեպքում օրենսդրական դաշտը պաշտպանության տակ է առնում լրագրողի իրավունքները և պատասխանատվություն է նախատեսում մասնագիտական գործունեությունը խոչընդոտելու համար: Վերջին տարիներին լրագրողի նկատմամբ պետական պաշտոնյայի անօրինական գործունեության առիթով որևէ դատական գործ չի հարուցվել: Ի դեպ, դատարանների քաղաքացիական և քրեական գործերով դատավարության կարգը սահմանվում է ԼՂՀ Քաղաքացիական ու Քրեական դատավարության օրենսգրքերով, և շահագրգիռ լրագրողը սահմանված կարգով իրավունք ունի դիմել դատարան իր իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության համար:

Արցախում, ի պաշտպանություն լրագրողների իրավունքների, պատասխանատվության հետևյալ մեթոդները կարող են կիրառվել խոսքի ազատության իրավունքը ոտնահարելու պարագայում.

1. Լրագրողի մասնագիտական օրինական գործունեությանը խոչընդոտելը կամ նրան տեղեկություններ տարածել կամ տարածելուց հրաժարվել հարկադրելը պատժվում են տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի հիսնապատիկից մինչև հարյուրապատիկի չափով: Եթե նույն արարքը կատարել է պաշտոնական անձն իր պաշտոնական դիրքն օգտագործելով՝ ենթակա է պատասխանատվության ուղղիչ աշխատանքներով՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով, կամ առանց դրա (ԼՂՀ Քր. օր. հոդված 164):

2. Անձին տեղեկություն ներկայացնելիս պաշտոնատար անձի կողմից ապօրինի հրաժարվելը կամ տեղեկությունը ոչ լրիվ կամ դիտավորյալ աղավաղված ներկայացնելը, եթե դա տվյալ անձի իրավունքներին և օրինական շահերին վնաս է պատճառել, պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկից մինչև չորսհարյուրապատիկի չափով (Քր. օր. հոդված 148):

3. Զանգվածային լրատվության միջոցի ներկայացուցչի լիազորությունների իրականացմանը խոչընդոտելը՝ պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երեքհարյուրապատիկից հինգհարյուրապատիկի չափով կամ կալանքով՝ առավելագույնը երեք ամիս ժանկետով (Քր. օր. հոդված 149):

4. ՁԼՄ-ի ներկայացուցչին ընտրական փաստաթղթերին սահմանված դեպքերում և կարգով ծանոթանալուն խոչընդոտելը, ընտրական հանձնաժողովի արձանագրությունների պատճենները, քաղվածքները չտալը պատժվում են տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երեքհարյուրապատիկից հինգհարյուրապատիկի չափով կամ ազատազրկմամբ՝ վեց ամսից երկու տարի ժամկետով (Քր. օր. հոդված 154.5):

5. Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պետական հիմնարկների, բյուջեներից ֆինանսավորվող կազմակերպությունների, հանրային նշանակության կազմակերպությունների պաշտոնատար անձանց կողմից տեղեկությունն ապօրինաբար չտրամադրելու դեպքում առաջացնում է տուգանք՝ նվազագույն աշխատավարձի տասնապատիկից մինչև հիսնապատիկի չափով («Վարչ. իրավախախտ. վեր.» ԼՂՀ օր.):

Լրագրողների իրավունքների պաշտպանության համար անհրաժեշտ երաշխիքներ են պարունակում «Զանգվածային լրատվության մասին», «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին», «Տեղեկատվության ազատության մասին» ԼՂՀ օրենքները: «ՁԼ մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածը սահմանում է, որ լրագրողն իր մասնագիտական օրինական գործունեության ընթացքում որպես հասարակական պարտք կատարող անձ պաշտպանվում է ԼՂՀ օրենսդրությամբ: Նշյալ օրենքում ներառված են արգելիչ այն դրույթները, որոնք խախտում են իրավահավասարության, օրինականության, արտահայտվելու ազատության սկզբունքները:

1. Գրաքննությունը

2. որևէ տեղեկատվություն տարածելուն կամ դա տարածելուց հրաժարվելուն նպատակաուղղված կամ դրան հանգեցնող հարկադրանքը լրատվական գործունեություն իրականացնողի և լրագրողի նկատմամբ

3. լրագրողի մասնագիտական օրինական գործունեությանը խոչընդոտելը

4. լսարակնությունը լրատվության համար անհրաժեշտ սարքավորումների և նյութերի քաղաքացիական շրջանառությունում, այդ թվում՝ հրատարակչությունների միջոցով:

«Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» օրենքը երաշխավորում է հեռուստառադիոհաղորդումների ազատությունը. «ԼՂՀ-ում երաշխավորվում է հեռուստառադիոհաղորդումների ազատ ընտրության, արտադրության ու տարածման իրավունքը և արգելվում է հեռուստառադիոհաղորդումների գրաքննությունը» (հոդված 4): Սրան հավելում է օրենքի 19-րդ հոդվածը. «Արգելվում է պետական իշխանության մարմինների, պետական պաշտոնյաների, կուսակցությունների, հասարակական կազմակերպությունների և այլ իրավաբանական ու ֆիզիկական անձանց

կողմից հեռուստառադիոընկերությունների գործունեությանը միջամտելը, բացառությամբ ԼՂՀ օրենսդրությամբ սահմանված դեպքերում»:

Տեղեկատվական իրավունքի պաշտպանությունն ամրագրված է «Տեղեկատվության ազատության մասին» օրենքում, որն անօրինականությունների դեպքում նախատեսում է պատասխանատվության անվերապահ կիրառում. «Բացառությամբ սույն օրենքով նախատեսված դեպքերի (պետական գաղտնիք, մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիություն, բժշկական, փաստաբանական գաղտնիք և այլն)` տեղեկություն տրամադրելուց հրաժարվելը կամ ոչ հավաստի տեղեկություն տրամադրելը, ինչպես նաև` սույն օրենքով սահմանված կարգի այլ խախտումներն առաջացնում են օրենքով սահմանված պատասխանատվություն» (հոդված 14): Սույն օրենքի գործողությունը տարածվում է հրապարակման ոչ ենթակա նախնական քննության տվյալների հաղորդման վրա, սակայն այս պարագայում օրենսդրությունը վարչական կամ քրեական պատասխանատվություն չի նախատեսում:

Վերոբերյալ քրեական, քաղաքացիական և վարչական իրավադրոյթներն ուղղված են պետական կառավարման համակարգում մամուլի` որպես հասարակական կարևորագույն ինստիտուտներից մեկի պաշտպանության գերխնդրին: Ազատ արտահայտվելու և հասարակական շահերն իրագործելու նպատակով մամուլի ակտիվ մասնակցությունը հետապնդում է ժողովրդավարական բարեփոխումների իրականացում: Արցախում ժողովրդավարության գաղափարները դեռևս ընկալվում են ոչ միանշանակորեն և այդ առումով իրականության մեջ անելիքներն ավելին են: Ինչպես նկատել է ԱՄՆ նախագահ Զ.Ադամսը. «Եթե խոսելու լինենք մարդկության ճակատագրի բարելավման մասին, ապա փիլիսոփաները, աստվածաբանները, օրենսդիրները, քաղաքական գործիչներն ու բարոյագետները պետք է լիովին ըմբռնեն, որ մամուլի կանոնակարգումն իրենց առջև ծառացած ամենադժվար, ամենավտանգավոր և ամենակարևոր խնդիրն է լինելու»¹:

ԼՂՀ-ում ընդունված օրենքներն ու իրավական ակտերը հիմք են տալիս ասելու, որ ժողովրդավարական կառավարում իրականացնելու համար գործում է բավարար օրենսդրական դաշտ: Սակայն միայն իրավական նորմերի ընդունումը բավարար չէ մամուլի ազատությունը երաշխավորելու և ժողովրդավարություն իրականացնելու համար: Եթե ԶԼՄ-ների իրավական կարգավորման մեխանիզմներն ունեն խորհրդանշական բնույթ, չեն գործում ներքին տեղեկատվական դաշտում, ասել թե` իրավակիրառ պրակտիկան նկատելիորեն զիջում է, ապա արդյունավետ չի դառնում արտաքին տեղեկատվական քաղաքականության պաշտպանությունը: ԼՂՀ «ոչ խաղաղություն, ոչ պատերազմ» իրադրությունը և միջազգային ասպարեզում մեկուսացվածությունն անմիջական ազդեցություն են թողնում

¹ Կլոդ-Ժան Բերտրան, Մամուլի ազատության պաշտպանության երաշխիքներ, «Վան Արյանհրատ», Երևան, 2000, էջ 10:

արտահայտվելու ազատության վրա՝ խոչընդոտելով տեղեկատվական հասարակություն ունենալուն: Տարիներ շարունակ օտար պետությունների տիրապետության տակ գտնվելով՝ երկրամասում պահպանվում են պաշտոնական քարոզչությունը և խորհրդային լրագրության ավանդույթները: Լրագրողները չեն պահանջում կառավարման մարմիններին՝ հարգելու իրենց իրավունքները և ազատությունները, խուսափում են անօրինականությունների դեպքում դատական և արտադատական պաշտպանության մեթոդներից օգտվելուց: Նշյալ և այլ հանգամանքներ խոչընդոտում են լրատվադաշտի մասնագիտական արհեստավարժության բարձրացմանը: Կարևոր նախապայման ենք համարում արևմտյան առաջադեմ չափանիշների յուրացումը, որոնք հարիր են ազգային հոգեկերտվածքին և ուղղված են ԼՂՀ պետականության անվտանգության պաշտպանության գերխնդրին:

Внесудебная и судебная защита СМИ в НКР

Г. Мардиян

Резюме

В данной статье анализируются особенности эффективных средств правовой защиты журналиста в Арцахе, изучается международный опыт и сверхзадачи по защите прессы, как одного из важнейших общественных институтов. В теме излагаются конституционные и законодательные гарантии свободы слова, в частности, законы «О защите прав человека», «О массовой информации», «О свободе информации», «О телевидении и радио» и дополнительные правовые документы.

Extrajudicial and Judicial Protection of the Mass Media in NKR

G. Mardiyan

Summary

The article discusses the choice of the effective means of the legal protection of a journalist in Artsakh, the research of the international experience and the ultimate issue of the protection of the press as one of the most important social institutes. In the article the constitutional and legislative guarantees of speech freedom, the laws: concerning “On the protection of human rights”, “Mass Media”, “Freedom of information”, “TV and Radio” and supplementary legal documents are analyzed.